

Sławomir Kalinowski, Władysława Łuczka

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Wydział Ekonomiczno-Społeczny, Katedra Ekonomii

BIEDNI PRACUJĄCY W UNII EUROPEJSKIEJ – WYBRANE PROBLEMY

THE WORKING POOR IN THE EUROPEAN UNION – SELECTED PROBLEMS

Słowa kluczowe: biedni pracujący, poziom życia, zagrożenie ubóstwem, Unia Europejska

Key words: working poor, standard of living, poverty risk, European Union

Abstrakt. Celem artykułu była próba identyfikacji ludności pracującej zagrożonej ubóstwem w krajach Unii Europejskiej. Dokonano próby zdefiniowania pojęcia, a następnie określono poziom i strukturę ubogich pracujących. Zwrócono uwagę, że wielkość i zasięg ubóstwa uzależnione są w największym stopniu od intensywności wykonywanej pracy, w mniejszym zaś od wieku respondentów. Stwierdzono, że ubóstwem byli zagrożeni przede wszystkim pracujący w wymiarze nieprzekraczającym 20% pełnego rocznego potencjalnego czasu pracy, a także osoby z dwóch przeciwległych biegunów wiekowych – młodzi w wieku 18-24 lata i osoby powyżej 65. roku życia. Zagrożenie ubóstwem uzależnione jest od rozwoju społeczno-gospodarczego danego kraju.

Wstęp

Ubóstwo jest przedmiotem wielu badań empirycznych, ponieważ rośnie liczba osób pozbawionych szans realizacji potrzeb na oczekiwanym poziomie. W dotychczasowych rozważaniach za główne grupy narażone na ubóstwo uznawano bezrobotnych [Kryńska 2001, Kryńska, Kwiatkowski 2010,], niepełnosprawnych [Kowalczyk i in. 2012] oraz ludność wiejską [Kalinowski, Łuczka-Bakuła 2007]. Jednak wraz ze wzrostem bezrobocia i niekorzystną sytuacją społeczno-gospodarczą niektórych krajów pojawiły się kolejne grupy zagrożone ubóstwem – osoby pracujące w formach elastycznych, ludność o niepewnych dochodach i pracujący za najniższe wynagrodzenie. Osoby te Standing [2014] określił mianem prekariatu. W związku z coraz większym znaczeniem tej grupy podjęto próbę określenia skali zjawiska biednych pracujących w Unii Europejskiej (UE), włączając się w dyskurs dotyczący zależności pomiędzy pracą a ubóstwem, a w efekcie niezaspokojeniem potrzeb na oczekiwanym poziomie.

Materiał i metodyka badań

Materiały empiryczne pochodziły z badań cząstkowych EU-SILC (europejskie badanie warunków życia ludności). Stanowią one punkt odniesienia dla porównania statystyk dotyczących dystrybucji dochodów i integracji społecznej w UE. Stosowane są od 2003 roku (początkowo w Austrii, Belgii, Danii, Grecji, Irlandii i Luksemburgu, a następnie od 2004 roku we wszystkich krajach UE) w celu monitorowania polityki społecznej za pomocą metody otwartej koordynacji (OMC). Badania te stanowią uniwersalne narzędzie skoncentrowane na dochodach, w tym w szczególności na dochodach osobistych. Zbiorowość badana w ramach EU-SILC obejmuje gospodarstwa domowe zlokalizowane na terenach poszczególnych krajów. Wywiady ankietowe przeprowadzane są ze wszystkimi osobami w gospodarstwie domowym w wieku 16 lat i więcej. W badaniach za dochód pracownika przyjęto całkowite wynagrodzenie pieniężne lub w naturze, które pracodawca wypłaca zatrudnionemu w zamian za pracę wykonaną w określonym czasie.

Biedni pracujący – próba definicji

Zjawisko deprywacji materialnej jest ściśle powiązane z problemem zatrudnienia. Wynika to z faktu, że praca jest źródłem dochodu, który w znacznym stopniu umożliwia zaspokojenie potrzeb. Jednak zachodzące współcześnie zmiany na rynku pracy, zwłaszcza strukturalny deficyt miejsc

pracy, rosnąca konkurencja po podażowej stronie rynku, niestabilność zatrudnienia powodują, że oprócz dotychczasowych grup defaworyzowanych (bezrobotnych, niepełnosprawnych, osób dysfunkcyjnych), zagrożone deprywacją potrzeb są również osoby pracujące – tzw. biedni pracujący (*the working poor*). Polak [2011] do tej grupy zaliczyła osoby aktywne zawodowo, które wykonują niskopłatną pracę. Ich gorsza pozycja przejawia się w braku przywilejów przysługujących bezrobotnym, a jednocześnie ich dochody są na tyle niskie, że nie wystarczają na godziwe życie.

Elementem charakteryzującym biednych pracujących jest praca nierokująca rozwojowi, która wzmacnia poczucie wykluczenia społecznego oraz brak stabilności zarówno na płaszczyźnie ekonomicznej, jak i społecznej. Biedni pracujący nie są grupą jednorodną, a poszczególne jednostki znacząco różnią się od siebie. Cechą wspólną jest natomiast instrumentalność wykonywanej pracy i jej prekaryjność. Łączy to te grupy z innymi zbiorowościami wtórnego segmentu rynku pracy, np. z *freeters* (japońskie określenie ludzi młodych pozostających bez pracy) oraz osobami o niepewnych dochodach.

Ryzyko ubóstwa zatrudnionych

Jednym z wyznaczników poziomu życia jest wielkość dochodów. Niskie dochody, chociaż nie stanowią wystarczającej informacji umożliwiającej określenie stopnia zagrożenia ubóstwem, są jednym z kryteriów oceny procesów zachodzących w życiu społecznym i gospodarczym. Mimo że nie pozwalają jednoznacznie określić warunków życia, to jednak w przybliżony sposób umożliwiają stwierdzenie stopnia zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych. Istota dochodów wynika z ich wpływu na kształtowanie się wielkości i struktury popytu [Gutkowska 1997, Chmielewska 2004, Kalinowski 2015]. W UE przyjmuje się, że ryzyko ubóstwa dotyczy osób, których dochód rozporządzalny wynosi poniżej 60% krajowej mediany dochodu. Dochody poniżej tego progu uznawane są za niewystarczające do zaspokojenia potrzeb. To, czy faktycznie osoby znajdujące się poniżej tej granicy nie są w stanie zrealizować potrzeb i doświadczają ubóstwa zależy od wielu innych czynników, w tym posiadania dóbr trwałego użytkownika, intensywności ubóstwa, okresu pozostawania w nim czy też jego dotkliwości.

Co szósty mieszkaniec UE jest zagrożony ubóstwem. Najwyższy odsetek osób, których dochody są niższe od wyznaczonej granicy, znajduje się w Grecji (23,1%) oraz Rumunii (22,4%), najniższy zaś w Czechach (8,6%) i Holandii (10,4%). Wśród 28 krajów UE Polska ze stopą zagrożenia ubóstwem na poziomie 17,3%, klasyfikuje się na 11. pozycji według malejącego odsetka osób zagrożonych deprywacją potrzeb (przed Estonią, Portugalią, Włochami, Łotwą, Chorwacją, Hiszpanią, Litwą, Bułgarią, Rumunią i Grecją). Ważną informację niesie stopa zagrożenia ubóstwem wśród osób pracujących. Pozwala bowiem stwierdzić, jak duża grupa osób, która ma pracę, nie ma możliwości funkcjonowania na akceptowalnym poziomie. Wśród krajów członkowskich 8,9% wszystkich pracujących otrzymuje wynagrodzenie, które nie pozwala na wystarczające zaspokojenie potrzeb. Również w tym przypadku najwyższy odsetek zauważalny jest wśród mieszkańców Rumunii (18%) i Grecji (13,1%), najniższy zaś wśród mieszkańców Finlandii (3,7%) i Czech (4,0%) (tab. 1).

Chociaż próg ubóstwa relatywnego wyrażony w wartościach pieniężnych w poszczególnych krajach istotnie się różni, to wartość informacyjna wskaźnika zagrożenia ubóstwem jest znaczna. Granica relatywna uwzględnia bowiem poziom rozwoju społeczno-gospodarczego danego kraju, a tym samym jest adekwatna do standardów życia w każdym z nich. Granica ta jest traktowana jako minimalny akceptowalny poziom życia [Topińska i in. 2008, Rusnak 2011], tym samym osoby znajdujące się poniżej progu ubóstwa są narażone na niewystarczające zaspokojenie potrzeb, a w konsekwencji na deprywację materialną. Należy jednak podkreślić, że sytuacja przeciętnego ubogiego w poszczególnych krajach była inna. W najbogatszych krajach (Danii i Luksemburgu) próg 60% mediany dochodów wynosił odpowiednio 16 138 oraz 19 981 euro, a w najbiedniejszych (Rumunii i Bułgarii) tylko 1240 i 1754 euro. Rozróżnienie progów ubóstwa ma sens, ponieważ warunki utrzymania w poszczególnych krajach są różne, a jednakowy próg dla całej UE mógłby zaciemnić obraz grupy podlegającej ekсклюzji społecznej.

Tabela 1. Ryzyko ubóstwa wśród osób zatrudnionych (w wieku 18 lat i więcej)
 Table 1. The risk of poverty among the employed (aged 18 years and older)

Kraje/Countries	Ryzyko ubóstwa/ The risk of poverty [%]									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
UE/EU28	-	-	-	-	-	8,3	8,8	9,0	8,9	-
Belgia/BE	3,9	4,1	4,3	4,8	4,6	4,5	4,2	4,5	4,4	-
Bułgaria/BG	-	5,4	5,8	7,5	7,4	7,7	8,2	7,4	7,2	-
Czechy/CZ	3,5	3,5	3,3	3,6	3,2	3,7	4,0	4,5	4,0	-
Dania/DK	4,8	4,5	4,1	5,0	5,9	6,5	6,4	5,6	4,3	-
Niemcy/DE	4,8	5,5	7,4	7,1	6,8	7,2	7,7	7,8	8,6	-
Estonia/EE	7,5	7,5	7,8	7,3	8,1	6,5	7,9	8,3	7,6	-
Irlandia/IE	6,0	6,2	5,6	6,5	5,3	5,5	5,6	5,4	4,5	-
Grecja/EL	12,9	13,8	14,2	14,3	13,8	13,8	11,9	15,1	13,1	13,4
Hiszpania/ES	10,6	10,1	10,2	11,2	11,7	10,9	10,9	10,8	10,5	12,5
Francja/FR	6,1	6,0	6,5	6,5	6,6	6,5	7,6	8,0	7,9	-
Chorwacja/HR	-	-	-	-	-	6,3	6,6	6,0	6,2	-
Włochy/IT	8,8	9,6	9,8	8,9	10,2	9,4	10,7	11,0	10,6	10,8
Cypr/CY	6,5	7,2	6,3	6,3	6,8	7,3	7,3	7,9	8,9	-
Łotwa/LV	9,0	11,1	9,2	10,5	10,8	9,4	9,3	8,6	8,9	8,1
Litwa/LT	10,0	10,0	8,0	9,3	10,3	12,6	9,5	7,6	9,1	-
Luksemburg/LU	9,8	10,3	9,3	9,4	10,0	10,6	9,9	10,2	11,2	-
Węgry/HU	8,7	6,8	5,8	5,8	6,2	5,3	6,1	5,3	6,6	6,4
Malta/MT	4,3	4,1	4,6	5,1	5,4	5,9	6,1	5,2	5,9	-
Holandia/NL	5,8	4,4	4,6	4,8	5,0	5,1	5,4	4,6	4,5	-
Austria/AT	6,8	6,4	6,1	8,5	8,2	7,5	7,6	8,1	7,9	7,2
Polska/PL	13,8	12,8	11,7	11,5	11,0	11,4	11,1	10,4	10,7	-
Portugalia/PT	11,9	11,2	9,7	11,8	10,3	9,7	10,3	9,9	10,5	-
Rumunia/RO	-	-	18,3	17,5	17,6	17,2	18,9	19,1	18,0	-
Słowenia/SI	4,6	4,8	4,7	5,1	4,8	5,3	6,0	6,5	7,1	-
Słowacja/SK	8,9	6,3	4,9	5,8	5,2	5,7	6,3	6,2	5,7	-
Finlandia/FI	3,7	4,5	5,0	5,1	3,7	3,7	3,9	3,8	3,7	3,7
Szwecja/SE	5,5	7,4	6,4	6,8	6,9	6,5	6,8	6,7	7,1	-
Wlk. Brytania/UK	8,2	7,8	8,0	8,5	6,7	6,8	7,9	9,0	8,4	-

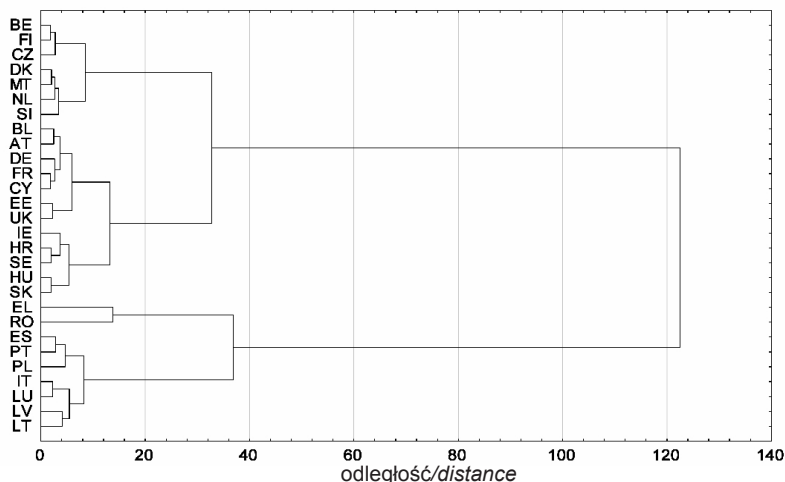
Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat [*Income and living... 2015*]
 Source: own study based on Eurostat [*Income and living..., 2015*]

Warto przyjrzeć się podobieństwu poszczególnych krajów pod względem wielkości oraz zmian poziomu zagrożenia ubóstwem wśród osób pracujących (w latach 2005-2013). Użytecznym do tego celu narzędziem jest analiza skupień metodą Warda. Pozwala ona grupować kraje poprzez oszacowanie odległości między skupieniami przy wykorzystaniu podejścia analizy wariancji. W oparciu o tę metodę wyodrębniono pięć grup państw. W skład pierwszej grupy weszły: Belgia (BE), Finlandia (FI), Czechy (CZ), Dania (DK), Malta (MT), Holandia (NL), Słowenia (SI), gdzie średni poziom zagrożenia ubóstwem w badanym okresie nie przekraczał 5,4% i był najniższy spośród krajów UE. Drugą grupę krajów stanowiły Bułgaria (BG), Austria (AT), Niemcy (DE), Francja (FR), Cypr (CY), Estonia (EE) i Wielka Brytania (UK). W krajach tych średni poziom zagrożenia ubóstwem wśród osób pracujących nie przekroczył 8,0% i w ostatnich latach wykazywał tendencję rosnącą. W kolejnej grupie krajów, tj. w Irlandii (IE), Chorwacji (HR), Szwecji (SE), na Węgrzech (HU) i w Słowacji (SK), wskaźnik nie przekraczał 6,7%. W Grecji (EL) i Rumunii (RO), odsetek osób pracujących zagrożonych ubóstwem był najwyższy i wynosił ponad 13,5%. Sytuacja w tych

Rysunek 1. Analiza skupień – diagram drzewa wiązań metodą Warda (odległość euklidesowa)

Figure 1. Cluster analysis – bonds tree diagram Ward method (Euclidean distance)

Źródło: jak w tab. 1
Source: see tab. 1

krajach przedstawiała się relatywnie najgorzej. Ostatnią wyodrębnioną grupę stanowiły Hiszpania (ES), Portugalia (PT), Polska (PL), Włochy (IT), Luksemburg (LU), Łotwa (LV) i Litwa (LT). W tej grupie odsetek osób zagrożonych niezaspokojeniem potrzeb kształtował się średnio na poziomie od 9,5 do 11,6%. Z analizy skupień wynika, że największe podobieństwo było wśród grup drugiej i trzeciej, a następnie tych grup z grupą pierwszą. Znaczna odległość wiązań pomiędzy trzema pierwszymi grupami a czwartą i piątą dowodzi, że nie wykazywały one większego podobieństwa (rys. 1).

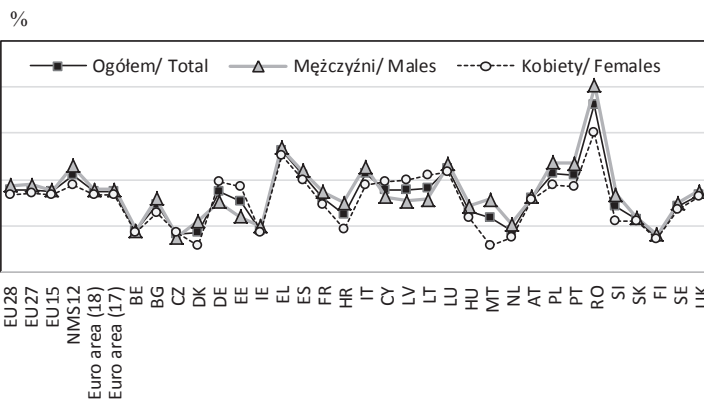
Chociaż dotychczasowe badania wskazują, że bieda jest sfeminizowana [Bradshaw, Finch 2003, Daly, Rake 2003], to z danych Eurostatu wynika, że ryzyko ubóstwa wśród pracujących było w niewielkim stopniu skorelowane z płcią. To mężczyźni w większym stopniu byli zagrożeni ubóstwem, jednak różnica dla UE nie przekraczała 0,9 p.p. Największą dychotomię zaobserwowano w Rumunii (6,1 p.p.). Tylko w pięciu krajach, tj. Niemczech, Estonii, Cyprze, Łotwie i Litwie, zagrożenie ubóstwem wśród pracujących kobiet było większe niż wśród mężczyzn (rys. 2). Warto jednak zauważyć, że w gospodarstwach domowych, w których dochody były wyższe niż próg biedy relatywnej, dystrybucja dochodów mogła być nierówna, a zaspokojenie potrzeb wśród kobiet niewystarczające.

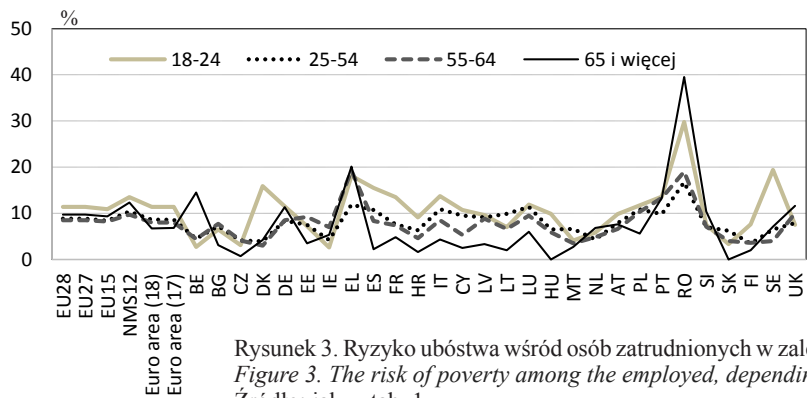
Wyższy odsetek mężczyzn zagrożonych ubóstwem w UE nie dotyczy wszystkich grup wiekowych. W grupie osób w wieku 18-24 lat oraz 64 lat i więcej to kobiety relatywnie częściej były zagrożone deprivacją potrzeb. Wśród najmłodszych uczestników rynku pracy przewaga kobiet zagrożonych ubóstwem wynosiła 1,9 p.p., w ostatniej zaś grupie przekraczała 2,1 p.p. Analiza całościowa ryzyka ubóstwa w zależności od wieku pozwala przyjąć, że w większości krajów pauperyzacja była domeną młodych

Rysunek 2. Ryzyko ubóstwa wśród osób zatrudnionych (18+) w zależności od płci

Figure 2. The risk of poverty among employed people (18+) in relation to sex

Źródło: jak w tab. 1
Source: see tab. 1

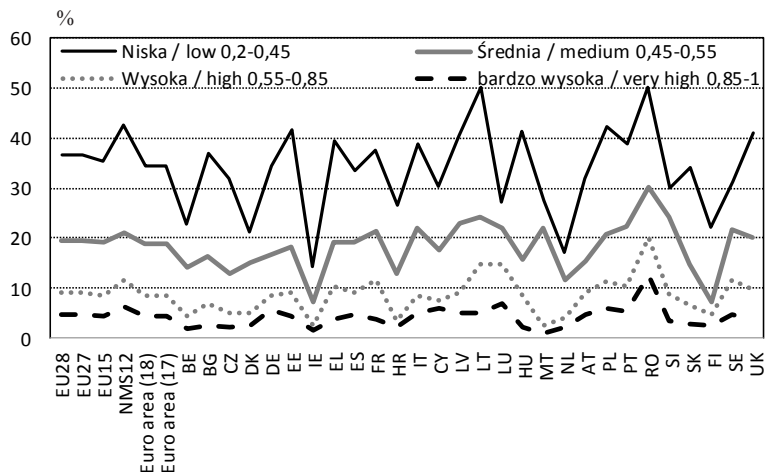

Rysunek 3. Ryzyko ubóstwa wśród osób zatrudnionych w zależności od wieku
Figure 3. The risk of poverty among the employed, depending on age
 Źródło: jak w tab. 1
Source: see tab. 1

osób (rys. 3). Wysoki udział młodych osób wśród biednych pracujących jest łatwy do wyjaśnienia w kontekście wchodzenia młodych ludzi na rynek pracy i zdobywania na nim doświadczenia zawodowego. Wpadaniu w pułapkę prekaryjności dodatkowo sprzyja popularność stażów, które chociaż dają szansę zdobycia umiejętności i kompetencji zawodowych, to jednak sprzyjają obniżeniu poziomu życia.

Rozkład ubóstwa w krajach UE zależał od pozycji, jaką jednostka społeczna zajmowała na rynku pracy, w tym od intensywności pracy. W badaniach EU-SILC wyróżnia się pięć rodzajów intensywności pracy – bardzo niską (0,0-0,2), niską (0,2-0,45), średnią (0,45-0,55), wysoką (0,55-0,85) i bardzo wysoką (0,85-1), w zależności od pełnego rocznego potencjalnego czasu pracy. Im większa intensywność pracy, tym poziom zagrożenia ubóstwem maleje. Wśród osób o najniższej intensywności zagrożenie ubóstwem wynosiło średnio 36,5%, przy czym w Rumunii i na Litwie przekraczało 50%. Bardzo wysoka intensywność pracy sprzyjała obniżeniu przeciętnego wskaźnika do 4,7%, jednak jak wskazują badania, nawet bliski jedności wskaźnik nie gwarantuje realizacji potrzeb na wystarczającym poziomie. Warto zauważyć, że w Polsce 6% pracujących z intensywnością 0,85-1 zagrożonych było ubóstwem, co stanowi jeden z najwyższych wskaźników w UE (rys. 4).

Rysunek 4. Ryzyko ubóstwa osób zatrudnionych w zależności od intensywności wykonywanej pracy
Figure 4. The risk of poverty of people employed depending on the intensity of work
 Źródło: jak w tab. 1
Source: see tab. 1

Podsumowanie

Chociaż zatrudnienie jest czynnikiem przeciwdziałającym ubóstwu, to badania Eurostatu wskazują, że w UE prawie co jedenasty pracujący zagrożony jest deprivacją potrzeb. Problem biednych pracujących powinien być szczególnym wyzwaniem dla władz poszczególnych krajów oraz całej UE. Pozbawienie szans realizacji potrzeb przez osoby pracujące działa bowiem demotywująco na aktywność zawodową, co w przyszłości może sprzyjać ograniczeniu aktywności lub/i przechodzeniu do nieformalnych rynków pracy. Wyzwaniem dla współczesnych rządów jest wzmacnianie poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego przez ograniczanie biedy wśród pracujących, a także realizacja polityki gwarantowania dochodów na poziomie pozwalającym zaspokoić potrzeby. Na podstawie przeprowadzonej analizy można wyciągnąć następujące wnioski:

- ubóstwo wśród osób pracujących zależy od rozwoju społeczno-gospodarczego danego kraju;
- ubóstwo to podlega juwenalizacji, ponieważ coraz większa grupa młodych osób, wchodzących na rynek pracy pozbawiona jest szans realizacji potrzeb na minimalnie oczekiwanym poziomie;
- kobiety i mężczyźni w jednakowym stopniu narażeni są na ubóstwo, przy czym dychozomia między płciami zależy od wieku – największa jest w skrajnych grupach wiekowych;
- na ubóstwo wpływa intensywność pracy, im jest ona niższa, tym stopień zagrożenia ubóstwem istotnie wzrasta.

Literatura

- Bradshaw J., Finch N. 2003: *Overlaps in dimensions of poverty*, Journal of Social Policy, vol. 32, no. 4, 513-525.
- Chmielewska B. 2004: *Źródła nierówności społecznych*, IERiGŻ, Warszawa, 58.
- Daly M., Rake K. 2003: *Gender and the Welfare State: Care, Work and Welfare in Europe and the USA*, Polity Press, Cambridge, 68-93.
- Gutkowska K. 1997: *Rodzinne gospodarstwa domowe na wsi w warunkach gospodarki rynkowej*, SGGW, Warszawa, 136.
- Income and living conditions*, EU-SILC, Eurostat, [online], data code ilc_iw01, dostęp 2015.
- Kalinowski S. 2015: *Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach*, PWN, Warszawa, 34.
- Kalinowski S., Łuczka-Bakuła W. 2007: *Ubóstwo ludności wiejskiej województwa wielkopolskiego*, Wyd. AR w Poznaniu, Poznań.
- Kowalczyk O., Gilga K., Jurek Ł. 2012: *Aktywność społeczna i poziom życia osób niepełnosprawnych na Dolnym Śląsku*, Indygo, Wrocław.
- Kryńska E. 2001: *Dylematy polskiego rynku pracy*, IPiSS, Warszawa.
- Kryńska E., Kwiatkowski E. 2010: *Polityka państwa wobec rynku pracy: idee ekonomiczne i rzeczywistość*, Polityka Społeczna, nr 5-6, 1-7.
- Polak E. 2011: *Problem ubóstwa a polityka kształtowania dochodów w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej – wybrane aspekty*, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 18, 98-111.
- Rusnak Z. 2011: *Pomiar ubóstwa i wykluczenia społecznego – problemy metodologiczne*, Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu, nr 20, 387-408.
- Standing G. 2014: *Prekariat – nowa niebezpieczna klasa*, PWN, Warszawa, 163-165.
- Topińska I., Ciecieląg J., Szukielojć-Bieńkuńska A. 2008: *Pomiar ubóstwa. Zmiany koncepcji i ich znaczenie*, Opracowania PBZ, IPiSS, Warszawa.

Summary

The aim of the study was a trial to identify working population threatened by poverty in 28 European Union countries. A trial to define a notion and afterwards a level and structure of poor people was made in the paper. It was noticed that size and reach of poverty mostly depend on intensity of performed work and less on responders' age. It was indicated in the paper that the most threatened by poverty are the working for a maximum 20% of the full annual potential working time as well as people from two opposite poles of age: young people at age of 18-24 and people over 65. The paper underlines a relativity of poverty threat, which is dependent on place as well as socio-economic development of the given country.

Adres do korespondencji
 dr Sławomir Kalinowski, prof. dr hab. Władysława Łuczka
 Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Katedra Ekonomii
 ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań
 e-mail: kalinowski@up.poznan.pl